

MIGRACIJOS PRIEŽASTYS, TENDENCIJOS IR PASEKMĖS

DARIUS KARAŠA¹, REMIGIJUS ČIEGIS²

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas (Lietuva)

ANOTACIJA

Straipsnyje teoriniu aspektu analizuojamas migracijos reiškinys, remiantis įvairiomis teorijomis susisteminti skirtingi šio reiškinio aiškinimai. Migraciją aiškinančiose teorijose skiriami mikro-, makro- ir mezolygmenys, o tarp dažniausia minimų migracijos priežasčių – ekonominiai motyvai dėl darbo jėgos apmokėjimo bei paklausos ir pasiūlos skirtumų tarp šalių. Migracija, kaip ekonominis-socialinis reiškinys, savaime nėra nei blogas, nei geras. Atsižvelgiant į mastą ir šalies padėtį šio reiškinio atžvilgiu formuojasi teigiamos ar neigiamos pasekmės. Migracija vienai šaliai gali daryti neigiamą įtaką, kitai – teigiamą. Pirmą kartą nuo Lietuvos nepriklausomybės atgavimo, 2018 m. pastebimos ryškios imigracijos augimo ir emigracijos mažėjimo tendencijos: emigracijos mastai sumažėjo iki 32,9 tūkst. asmenų per metus, tuo tarpu imigracija išaugo iki 28,9 tūkst. asmenų per metus. Vertinant išankstinius 2019 m. duomenis, pirmąkart fiksuojamas teigiamas migracijos saldo (10,8 tūkst. asmenų). Šalyje vyksta kardinalūs asmenų judėjimo pokyčiai, susiduriama su reikšminga darbo jėgos imigracija. Todėl Lietuva, kaip šalis „priėmėja“, turi pradėti analizuoti ir imigracijos poveikį darbo rinkai (nedarbo lygiui, darbo užmokesčiui), ekonomikai, demografijai, socialiniam saugumui, tautiniam tapatumui, politiniams pokyčiams ir net nacionaliniam saugumui.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: *migracija, imigracija, emigracija, darbo jėga.*

JEL KLASIFIKACIJA: F22, J61, O15.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rfds.v30i1.2032>

Įvadas

Temos aktualumas ir mokslinė problematika. Laisvas asmenų judėjimas yra vienas pagrindinių Europos Sąjungos ekonomikos augimo ir konkurencingumo didinimo ramsčių tarptautinėje ekonomikoje. Po 2004 m. ES plėtros migracijos tema tapo ypač aktuali šalims narėms naujokėms: iš pradžių tarptautinė migracija regėta kaip išsigelbėjimas nuo nedarbo, įvairių socialinių problemų sprendimas, bet augant ir tvirtėjant ekonomikoms, vis dažniau kalbama apie neigiamą emigracijos poveikį, imamasi vertinti jo mastą, analizuoti imigracijos iš trečiųjų šalių reiškinį. Po daugiau kaip 15 metų turime tokius reiškinius kaip ES transformacija (auganti integracija, „Brexitas“), susilyginantis ES šalių gyvenimo lygis, atsiveriančios sienos trečiosioms šalims. Šie pokyčiai lemia, kad keičiasi migracijos mastai, kryptis, tikslai ir pobūdis bei poveikis.

Lietuviai, seniai garsėjantys klajoklišku gyvenimo būdu, nuo viduramžių patyrė ne vieną emigracijos bangą. Atgavus nepriklausomybę, 1990 m. emigracija minima tarp dažniausių socialinių-ekonominių problemų šalyje. 2004 m. su naryste ES atsiradus galimybei laisviau judėti tarp šalių, Lietuva iškart užėmė lyderės pozicijas pagal santykinę emigraciją iš šalies. Šios temos aktualumas atsiskleidžia 2007–2011 m. moksliniuose darbuose ir tyrimuose apie emigracijos poveikį šalies ekonomikai. Tačiau pastaruoju metu

¹ Darius Karaša – magistras (ekonomikos mokslai), Vilniaus universiteto Kauno fakulteto specialistas projektams
Moksliniai interesai: migracija, projektų valdymas, gerovės valstybė
El. paštas: darius.karasa@knf.vu.lt
Tel. +370 620 204 99

² Remigijus Čiegis – profesorius, habilituotas mokslų daktaras, Vilniaus universiteto Kauno fakultetas
Moksliniai interesai: darnus ekonomikos vystymasis, darnumo vertinimas, aplinkos ekonomika, regionų plėtra, ekonominių teorijų istorija
El. paštas: remigijus.ciegis@knf.vu.lt
Tel. +370 681 458 32

ekspertai vis labiau akcentuoja didėjančią ne tik emigracijos, bet ir imigracijos poveikį šalies ekonomikai. Auganti ekonomika ir kylantis gyvenimo lygis, darbo užmokestis bei atsirandantis darbo jėgos trūkumas tam tikruose sektoriuose lemia poreikį diskutuoti ir analizuoti ne tik emigracijos, bet ir imigracijos poveikį mūsų šalies ekonomikai bei jos rodikliams.

Straipsnio objektas – migracijos reiškinys, priežastys, pasekmės ir tendencijos Lietuvoje.

Straipsnio tikslas: išanalizuoti migracijos priežastis ir pasekmes, nustatyti migracijos iš / į Lietuvą tendencijas, apžvelgti galimą migracijos poveikį šalies ekonomikai.

Straipsnio uždaviniai:

1. Teoriniu aspektu aptarti migracijos reiškinį, įvertinti asmenų judėjimo tarp šalių priežastis.
2. Teoriniu aspektu apžvelgti teigiamas ir neigiamas migracijos pasekmes.
3. Nustatyti migracijos iš / į Lietuvą tendencijas, apžvelgti galimą migracijos poveikį šalies vystymuisi.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros šaltinių ir mokslinių publikacijų lyginamoji analizė, sintezė, sisteminimas, loginė, statistinių duomenų analizė, grafinis duomenų vaizdavimas.

1. Darbo jėgos migracijos reiškinys

Migracijos ir žmonijos istorijos sutampa. Tačiau kaip socialiai reikšmingas, nuolatinis, individualiai motyvuotas ir laisvas reiškinys migracija išryškėjo tik industrializacijos ir urbanizacijos periodu. Tarptautinė darbo jėgos migracija atsirado prieš keletą šimtmečių, vieni pirmųjų ją aiškino klasikai. Jų teigimu, žmonės, kaip bet kurie darbo ištekliai, juda iš išteklių pertekliaus regionų į regionus, kur jaučiamas darbo jėgos trūkumas. Išsamiau teoriškai problemą aiškinti imta XX a. 6-ojo dešimtmečio pabaigoje. Teoriniai modeliai rėmėsi tuo, kad tarptautinis darbo jėgos judėjimas, kaip vienas iš gamybos veiksnių, veikia ekonomikos augimo tempus. Pagrindine migracijos priežastimi laikytas darbo užmokesčio lygio skirtumas šalyse. Neoklasikinio požiūrio šalininkai teigė, kad kiekvienas žmogus gauna ir sunaudoja ribinį savo darbo produktą, tad jie manė, jog emigracija didina darbo jėgą priimančios šalies gerovę, tuo tarpu šalies, iš kurios darbo jėga išvyksta, ekonominis vystymasis bent jau neprastėja (Misiūnas, Bratčikovienė, 2006).

Neokeinsistai, vertindami emigraciją, pripažino, kad darbo jėgą eksportuojančios šalies ekonominė padėtis gali pablogėti, ypač jei emigruoja aukštos kvalifikacijos darbuotojai. Dėl to net plačiai diskutuota idėja apie „protų nutekėjimą“ apmokestinimą. Pajamas siūlyta perduoti Jungtinių Tautų organizacijai, kuri surinktas lėšas paskirstytų pagal atitinkamas reikmes. Pastaraisiais metais, analizuojant migraciją, pagrindinis dėmesys kreipiamas į žmogiškojo kapitalo (kaip išorinio veiksnio) įtaką ekonominiam šalių augimui. Iš to seka, kad sukauptas žmogiškasis potencialas yra pagrindinė ekonominio vystymosi prielaida, tad tai yra vienas veiksnių, paaiškinančių, kodėl skiriasi šalių ekonominio augimo tempai (Misiūnas, Bratčikovienė, 2006).

Mikroekonominė teorija migraciją laiko investicija, kurios pelnas yra skirtumas tarp pajamų, gaunamų šalyje, į kurią išvykstama, ir pajamų, gautų gimtojoje šalyje. Išvykstantieji turi įvertinti priimančios šalies nedarbo lygį, migracijos ir persikvalifikavimo sąnaudas, o nelegalūs migrantai neturėtų atimesti ir deportacijos tikimybės (Faist, 2000). Tačiau, kaip ir makroekonominė, mikroekonominė teorija neįtraukia socialinių bei politinių migracijos veiksnių, ir, nors darbo užmokesčio skirtumas yra svarbi migracijos priežastis, ji nėra vienintelė. Be to, sudėtinga kiekybiškai įvertinti migraciją, taikant tiek mikro-, tiek makroekonominis modelius.

Migracijos teorija atsižvelgia į migrantų lūkesčius: išvykstantieji tikisi ne tik daugiau užsidirbti, bet ir sumažinti pajamų praradimo ateityje riziką, tad darbo rinkų išskirstymas namų ūkiams leidžia užsitikrinti didesnę ekonominę saugumą. Taip galima paaiškinti darbo jėgos migraciją tarp panašiai išsivysčiusių valstybių, kuriose atlyginimas skiriasi nedaug. Nekvalifikuotos darbo jėgos judėjimas aiškinamas ir tuo, kad ekonomiškai stiprios valstybės susiduria su žemiausio lygio, vadinamųjų „purvinų“ darbo vietų užpildymo problema, nes dauguma vietinių žmonių pirmenybę teikia prestižiniams ir socialinį statusą užtikrinantiems darbams, tad šias darbo vietas skatinami užimti imigrantai, pirmenybę teikiantys atlyginimui, o ne geresnę socialinę padėtį užtikrinantiems darbams. Spartėjanti globalizacija lėmė ir kitą darbo jėgos judėjimo tarp šalių aiškinimą. Teigiama, kad tarptautinės korporacijos skatina žmonių migraciją dėl pigios darbo jėgos

poreikio, o didėjantis gyventojų judėjimas verčia kitose šalyse ieškoti geresnių darbo ir gyvenimo sąlygų (Millington, 1994).

Sociologinės migracijos teorijos žmogų laiko socialiu individu, kuris sprendimus keisti darbo ir gyvenamąją vietą priima veikiamas aplinkinių: teigiama, kad migraciją skatina įvairios formalios ir neformalios organizacijos, ypač giminių ir draugų tinklas svetimoje valstybėje, kuris ne tik padeda surasti naują darbovietę ar gyvenamąją vietą, bet ir palengvina kultūrinę adaptaciją. Šiuos reiškinius galima būtų pavadinti socialinėmis ir ekonominėmis struktūromis, kurios susieja siunčiančias bei priimančias visuomenes. Ilgainiui kai kurios jų tampa savarankiškais migracijos veiksniais (Sipavičienė, 2006).

Migracijos tyrimai šio reiškinio priežastims skiria daug dėmesio. Migracijos priežastis pateikia pagrindinės migraciją aiškinančios teorijos (Lietuvos laisvosios rinkos instituto ekspertų grupė, 2006):

- Neoklasikinė ekonomikos teorija. Migraciją veikia „stūmimo“ ir „traukos“ jėgos. Pagrindinis makroekonominis migracijos veiksnys yra darbo jėgos paklausos ir pasiūlos skirtumai tarptautinėse rinkose, migracijos priežastis – skirtingas darbo užmokestis valstybėse. Remiantis šia teorija, pajamų skirtumui sumažėjus nebėra paskatos migruoti, taigi migracija mažėja. Mikrolygmeniu ši teorija teigia, kad kiekvienas individas pats priima sprendimą, kaip prisitaikyti prie situacijos, ir veikia, atsižvelgdamas į individualią sąnaudų ir naudos analizę. Jeigu nauda viršija sąnaudas, apsisprendžiama migruoti (Castles, Miller, 2003). Tarptautinės darbo jėgos migracijos srautai paprastai nukreipti į turtingas valstybes, bet nebūtinai vyksta iš pačių neturtingiausių šalių. Tai reiškia, kad šiame migracijos procese lemiamą vaidmenį vaidina ne tiek skirtingos šalių galimybės, kiek geresnių galimybių kitose šalyse trauka. Tad migracija, ypač aukštos kvalifikacijos specialistų, paprastai vyksta tol, kol svetur egzistuoja geresnės galimybės (Kazlauskienė, Rinkevičius, 2006).
- Dviejų darbo rinkų teorija. Ji teigia, kad valstybėje egzistuoja dvi darbo rinkos: pirmoji – didelės pajamos teikianti, išsilavinusiems vietos gyventojams skirta darbo rinka; antroji – pavojingų, mažai apmokamų darbų, kurių nenori dirbti vietos gyventojai, rinka. Pastarąją užpildo migrantai (Douglas, Massey, 1993).
- Migracijos tinklo teorija migracijos srautus aiškina kaip save generuojantį veiksnį: migrantai ne tik informuoja apie darbo rinkos situaciją, įsidarbinimo, atlyginimo, apgyvendinimo galimybes, pateikia savo patirtis, bet ir patys savanoriškai ar kaip komercinę paslaugą suteikia informaciją ar teikia kitas paslaugas. Augant migrantų skaičiui mažėja migracijos sąnaudos: atsiranda ir pinga legalūs ar nelegalūs migracijos keliai; komunikacija su išvykimo valstybe; pinigų persiuntimo procedūros ir kt. (Lietuvos laisvosios rinkos instituto ekspertai, 2006).
- Migracijos sistemų teorija. Migracija – tai makro- ir mikrostruktūrų tarp dviejų teritorijų sąveikos rezultatas. Makrostruktūromis laikomi instituciniai veiksniai, mikrostruktūros – tai pačių migrantų įsitikinimai, praktika ir tinklai. Tie du lygmenys susijungia įvairiais tarpiniais mechanizmais. Ši populiari teorija pripažįsta, kad mikro- ir makrolygmenis kartais sunku atskirti ir įvardyti jų sąveiką, dažnai ji persidengia (Castles, Miller, 2003).
- Pasaulio sistemų teorija. Migraciją lemia darbo jėgos judėjimas iš periferijos į centrą. Periferija laikomi besivystantys ne rinkos ekonomikos regionai, centras – kapitalistinės, poindustrinės valstybės. Centras ir periferija susiję kultūros, prekybos, kalbos ir kitais saitais (Lietuvos laisvosios rinkos instituto ekspertų grupė, 2006).

Nors migracijos reiškinys egzistuoja daugelį metų, kadangi yra sudėtingas ir įvairialypis, bendros tarptautinės migracijos teorijos nėra, migracijos priežastingumas aiškinamas skirtingais lygmenimis (individo, šalies, globaliu), be to, migracijos procesus lemiantys ir prasidėjusią migraciją palaikantys veiksniai dažnai yra skirtingi (Sipavičienė, 2006). Mokslinėje literatūroje daugelis autorių migraciją aiškina analizuodami šio reiškinio priežastis (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Migracijos ir jos priežasčių apibūdinimas

Autoriai	Migracijos sąvokos ir jos priežasčių interpretacija
Castles, Miller, 2003	Neoklasikinė ekonomikos teorija. Migraciją veikia „stūmimo“ ir „traukos“ jėgos. Pagrindinis makroekonominis migracijos veiksnys yra darbo jėgos paklausos ir pasiūlos skirtumai tarptautinėse rinkose. Migracijos sistemų teorija. Migracija – tai makro- ir mikrostruktūrų tarp dviejų teritorijų sąveikos rezultatas
Kazlauskienė, Rinkevičius, 2006	Emigraciją veikia „traukos“ ir „stūmimo“ veiksniai tarp šalių imigrantų ir šalių emigrantų. Migracijos procese lemiamą vaidmenį vaidina ne tiek galimybių skirtumas šalyse, kiek geresnių galimybių trauka užsienio šalyse
Douglas, 1993	Dviejų darbo rinkų teorija. Valstybėje egzistuoja dvi darbo rinkos: pirmoji – teikianti dideles pajamas, išsilavinusiems vietiniams gyventojams skirta darbų rinka; antroji – pavojingų, mažai apmokamų darbų, kurių nenori imtis vietiniai gyventojai, rinka
LLRI ekspertai, 2006	Migracijos tinklo teorija. Ji migracijos srautus aiškina kaip save generuojantį veiksnį: migrantai informuoja apie darbo rinkos situaciją, įsidarbinimo, atlyginimo, apgyvendinimo galimybes. Pasaulio sistemų teorija. Migraciją lemia darbo jėgos judėjimas iš periferijos į centrą
Sipavičienė, 2006	Migracijos procesus išskiria į 4 pagrindines veiksmų, skatinančių tarptautinę migraciją, grupes (skatina emigraciją besivystančiose visuomenėse; pritraukia imigrantus išsivysčiusiose industrinėse visuomenėse; veikėjų motyvai, tikslai ir siekiai)
A Review of Dominant Theories of international Migration, 2001	Migracijos reiškinį aiškina ir analizuoja trimis lygiais: mikro-, mezo- ir makro-. Mikrolygiu dominuoja individo migracijos priežastys, makro- – migracijos procesus lemia politinė-ekonominė-kultūrinė aplinka ir struktūros, mezo- – ryšiai su tais, kurie gyvena gimtojoje šalyje
Hirschman, 1999	Migracijos reiškinį interpretuoja kaip socialinį-ekonominį procesą. Migracijos priežastys ir pasekmės – socialinės
Kindleberger, Lindert, 1978	Darbo judėjimas tarptautiniu mastu vyksta ribotai, paprastai struktūrinėmis dalimis. Skiriamas kasdienis, laikinas, sezoninis, pramoninis judėjimas tarp bendrovių ir valdžios struktūrų

Šaltinis: sudaryta autorių

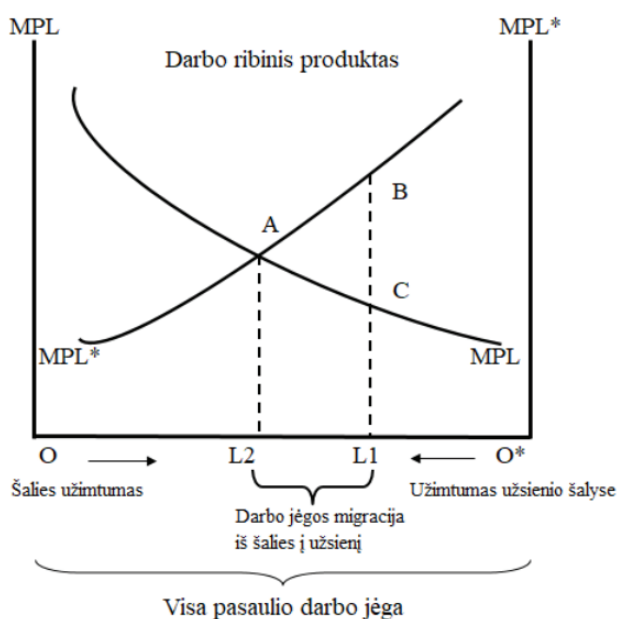
Nepaisant skirtingų migracijos interpretacijų ir aiškinimų, priežasčių grupavimo, turbūt labiausiai paplitęs požiūris, kad darbo jėgos migraciją lemia ekonominiai veiksniai. Įvairių tyrimų duomenimis, įsidarbinimas ir gaunamos pajamos yra pagrindiniai migraciją didinantys veiksniai (Gruževskis, 2006). Atlikti empiriniai tyrimai patvirtina daugelio tyrėjų išvadą, kad migracijos procesus skatina ekonominiai veiksniai. Nustatyta, kad imigracijos procesams didžiausią įtaką daro disponuojamos metinės pajamos ir vidutinis darbo užmokestis šalyje (Solnyškinienė, Adamonienė, 2017).

2. Migracijos pasekmės ir jų įvertinimo problemos

Migracija, kaip ekonominis-socialinis reiškinys, savaime nėra nei blogas, nei geras. Atsižvelgiant į migracijos situaciją šalyje, jos pasekmės gali būti teigiamos arba neigiamos. Migracija vienai šaliai gali daryti neigiamą įtaką, kitai – teigiamą. Vertinant darbo jėgos migracijos pasekmes svarbus ir migracijos mastas bei kryptys.

P. R. Krugman'as (2006) emigracijos pasekmes aiškina darbo jėgos mobilumu globaliu mastu. Modelis paremtas šalies emigrantės ribiniu darbo produktu (MPL) ir šalies imigrantės ribiniu darbo produktu (MPL*) (žr. 1 pav.).

Daroma prielaida, kad šalyje emigrantėje yra OL1 darbininkų, o šalyje imigrantėje – L1O* darbininkų. Remiantis šia prielaida, realusis atlyginimų lygis šalyje emigrantėje būtų žemesnis (taškas C) nei šalyje imigrantėje (taškas B). Jeigu darbuotojai gali laisvai judėti į šalį, kurioje realusis atlyginimų lygis aukštesnis, tai jie į šalį imigrantę judės tol, kol realusis atlyginimų lygis susilygins. Galiausiai pasaulinės darbo jėgos pasiskirstymas bus OL2 darbininkų šalyje emigrantėje ir L2O* darbininkų – šalyje imigrantėje (taškas A).

1 pav. Darbo jėgos mobilumo priežastys ir pasekmės

Šaltinis: Krugman, 2006

P. R. Krugman'as (2006) darbo jėgos migravimo pasekmes apibendrina trimis aspektais:

- darbo jėgos migracija lemia realaus atlyginimo lygio konvergenciją tarp šalių: šalyje emigrantėje atlyginimų lygis kyla;
- tarptautinis darbo jėgos mobilumas (migracija) pakelia bendrą pasaulio produkcijos lygį;
- nepaisant migracijos naudingumo, kai kuriuos žmones ji veikia neigiamai: asmenims, kurie gyvena ir dirba šalyje imigrantėje, dėl darbo jėgos migracijos mažėja realusis atlyginimas; žemės ir kapitalo savininkams šalyje emigrantėje mažėja darbo jėgos pasiūla.

Plačiau emigracijos poveikį apibūdina Ch. P. Kindleberg'as ir P. H. Lindert'as (1978). Tarp neigiamų emigracijos pasekmių šaliai minimas galimas kapitalo eksporto padidėjimas, be to, emigracija skatina energingiausių visuomenės asmenų išvykimą. Vis dėlto didesnė reikšmė teikiama teigiamiems emigracijos bruožams:

- emigrantų piniginiai pervedimai į šalį;
- gerėjančios prekybos sąlygos dėl produkcijos plėtros užsienyje;
- struktūrinio nedarbo lygio mažėjimas.

Iki šiol ekspertai buvo linkę ignoruoti piniginius finansinius srautus arba manė, kad jų įtaka daugiausia neigiama. Kalifornijos universiteto mokslininkai tyrė emigrantų pinigų pervedimo į Turkiją poveikį ir nustatė, kad tai lėmė žemės kainų infliaciją bei pakėlė ir taip perversintą valiutos kursą. Tačiau šie pinigai, išleisti vartojimo prekėms, skatina ekonomikos augimą: apskaičiuota, kad vienas pervestas doleris sukuria trijų JAV dolerių perkamąją galią (Bielskytė, 2002).

Darbo jėgos migraciją vertinant kaip ekonominį-socialinį reiškinį, galima skirti šio reiškinio teigiamas ir neigiamas puses (Gruževskis, 2006).

Teigiamos emigracijos pasekmės:

- darbo rinkai;
- ekonomikai;
- eurointegracijai;
- socialiniam dialogui;
- gyvenimo lygiui;
- viešajam valdymui.

Neigiamos emigracijos pasekmės:

- darbo rinkai;
- ekonomikai;
- demografijai;
- socialiniam saugumui;
- tautiniam tapatumui;
- politiniams pokyčiams.
- nacionaliniam saugumui.

Kaip minėta, šios pasekmės priklauso nuo jas sukeliančio reiškinio masto ir krypties šalių atžvilgiu. Visos paminėtos pasekmės tarpusavyje susijusios priežasčių ir pasekmių ryšiais. Tačiau dažniausia dideli emigracijos mastai šaliai kelia kelias pagrindines problemas (Gruževskis, 2006):

- kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas;
- gamybos apimčių mažėjimas;
- pajamų diferenciacijos ir socialinės įtamos augimas.

Aukštas emigracijos lygis šaliai „donorei“ teikia šiuos privalumus (Gruževskis, 2006):

- nedarbo mažėjimas;
- vidutinio darbo užmokesčio augimas;
- investicijų į žmoniškąjį kapitalą augimas;
- užimtumo lankstumo augimas;
- darbo santykių derinimas ir socialinio dialogo puoselėjimas.

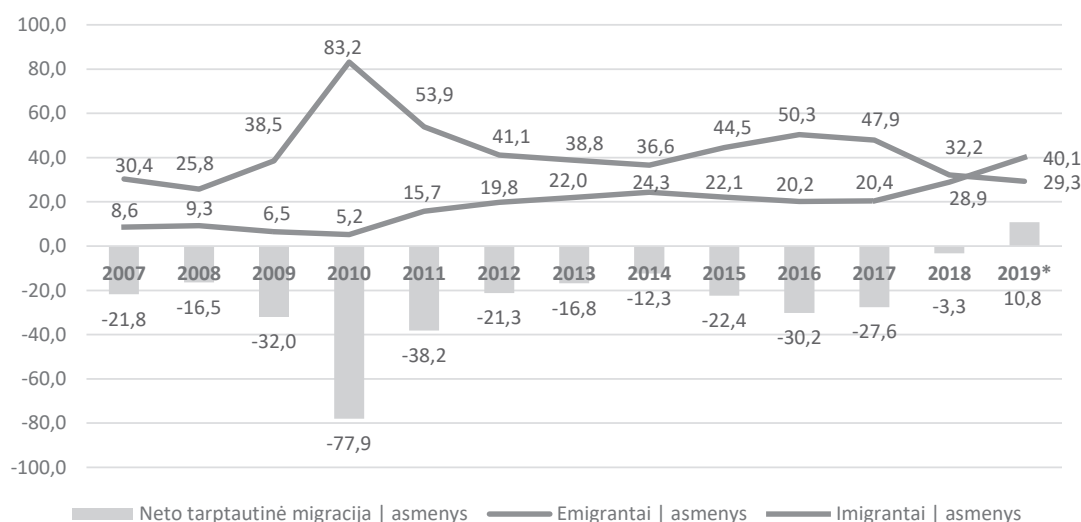
Neigiamos laisvo darbo jėgos judėjimo pasekmės labiausiai pasireiškia kaip kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas, tai mažina gamybos plėtos galimybes ir aktyvesnį investicijų panaudojimą, nors tam tikras kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas vertinamas kaip teigiamas veiksnys, skatinantis darbdavius veiksmingiau naudoti darbo jėgą ir didinti darbo našumą, produktyvumą, kas atitinka ES Lisabonos strategijos tikslus (Gruževskis, 2006).

Tradicškai deklaruojama, kad emigracija šalies ekonomikai žalinga, vis dėlto ji gali būti ir naudinga. Anot A. Sipavičienės (2006), arabų šalys kuria specialias programas, įvairiais būdais skatina migrantų uždirbtų pinigų grįžimą į savo šalį. Yra šalių, kuriose migrantų pinigai sudaro iki 20 % BVP. Svarbu gebėti išnaudoti emigracijos stipriąsias puses.

Darbo jėgos migracijos pasekmės, kaip ir priežastys, gerokai skiriasi, jos priklauso nuo šalies mikro- ir makroveiksnių, geografinės padėties, politinės situacijos, tarptautinės padėties ir daugelio kitų veiksnių. Tad kiekvienos šalies darbo jėgos migracijos pasekmių vertinimas yra unikalus ir geriausiai atskleidžia vykstančių procesų pasekmes. Ypač tai aktualu sparčių pokyčių ekonomikos kontekste, kai naujausi tyrimai paneigia iki tol vyravusią nuomonę. Pavyzdžiui, tyrimo rezultatai paneigė globalizacijos veikiamą kapitalo ir darbo jėgos nulinės sumos žaidimą, kad Kinijoje sukurtos naujos darbo vietos reiškia jų praradimą Europoje. Pastutiniais skaičiavimais atskleista, kad skirtinguose sektoriuose sukuriamos naujos darbo vietos (Stasiulaitis, 2008). Tuo tarpu migracijos teorijų taikymas Lietuvos piliečių migracijos procesams aiškinti atskleidžia įvairialypius kompleksinius veiksnys, skatinančius lietuvių emigrantus išvykti ar likti priimančiose šalyse. Lietuvos emigracijos srautų vien ekonominiais terminais negalima paaiškinti. Pastaruoju metu, augant imigrantų populiacijai, kyla naujų iššūkių: didėja darbinio išnaudojimo atvejų tikimybė, esant neišplėtotai integracijos politikai, galima socialinė trintis ir atvykusių migrantų pažeidžiamumas teisės, sveikatos apsaugos ir kitais klausimais (Žibas, Lekavičiūtė, 2017).

3. Lietuvos darbo jėgos migracijos situacija

2004 m. kartu su naryste ES atsiradus galimybei laisviau judėti tarp šalių, Lietuva iškart užėmė lyderės pozicijas pagal santykinę emigraciją iš šalies. Po ES plėtros 2004 m. ir atsivėrusių rinkų didžiausi darbo jėgos emigracijos mastai užfiksuoti iš Lenkijos ir Lietuvos. Lietuva tarp ES naujokių buvo emigracijos lyderė, pagal santykinius emigrantų rodiklius smarkiai lenkianti visas kitas valstybes: per trejus narystės metus šalį paliko 1,3 % šalies gyventojų, arba 1,91 % darbingo amžiaus asmenų. Remiantis gyventojų migracijos statistika (žr. 2 pav.), išvykstančių gyventojų skaičius analizuojamuoju 2007–2019 m. laikotarpiu išlieka aukštas, iš viso užfiksuota 552,5 tūkst. išvykusių gyventojų. Pažymėtinas staigus 2010–2011 m. emigracijos išaugimas dėl galimai egzistuojančios užslėptos emigracijos. Kaip teigia Z. Lydeka ir V. Bradauskas (2015), nemažai emigrantų iš Baltijos valstybių nesąmoningai ar sąmoningai, siekdami nuslėpti tikrąją emigracijos priežastį, oficialiai nedeklaravo savo išvykimo į užsienį. Matomą emigracijos iš Lietuvos šoką 2010 m. greičiausiai reikėtų sieti su Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatyme nustatyta prievole nuo 2010 m. nuolatiniams šalies gyventojams mokėti privalomojo sveikatos draudimo įmokas.

*2019 m. išankstiniai duomenys

2 pav. Migracijos Lietuvoje dinamika, tūkst.

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis Statistikos departamento duomenimis

Kita aiški tendencija šiuo laikotarpiu – staigus migracijos saldo pokytis nuo 2018 metų, kai pastebimos ryškios imigracijos augimo ir emigracijos mažėjimo tendencijos: emigracijos mastai sumažėjo iki 32,9 tūkst. asmenų, tuo tarpu imigracija išaugo iki 28,9 tūkst. asmenų. Vertinant išankstinius 2019 m. duomenis, pirmąkart fiksuojamas teigiamas migracijos saldo (10,8 tūkst. asmenų). Tai lėmė gerokai išaugę imigracijos skaičiai (40,1 tūkst. asmenų) ir toliau iki 29,3 tūkst. asmenų mažėjanti emigracija. 2014–2018 m. laikotarpiu didžiausią migruojančių asmenų dalį sudaro Lietuvos valstybės piliečiai (90 % visų emigruojančių ir 68 % visų imigruojančių asmenų). Ukrainos, Baltarusijos ir Rusijos piliečiai – didžiausią šalies migracijos dalį sudarantys užsienio piliečiai. 2017–2018 m. išaugo ukrainiečių ir baltarusių imigracija į šalį: atitinkamai nuo 1581 asmens 2016 m. iki 5732 asmenų 2018 m. bei nuo 1157 asmenų 2016 m. iki 3257 asmenų 2018 m.

Migracijos statistikoje nematoma laikina migracija, kai į darbo rinką įsilieja iš užsienio atvykę piliečiai. Kaip teigia užimtumo tarnyba (Užimtumo tarnyba, 2019), imigracijos mastas kasmet auga, užsieniečiai pasirenka Lietuvą kaip savo tikslo valstybę: atvyksta į šalį studijuoti, mokytis, dirbti, vykdyti savo verslą, susijungti su šeima ir kitais tikslais. Pastaruoju metu vis daugiau užsieniečių į šalį atvyksta darbo tikslu, ypač specialistų tų profesijų, kurių trūksta Lietuvos darbo rinkoje. Remiantis Imigracijos departamento duomenimis

menimis, akivaizdūs migracijos pokyčiai ryškėja išduodant laikinus leidimus trečiųjų šalių piliečiams dirbti šalyje – nacionalines darbo vizas. Išduodamų nacionalinių vizų šalyje sparčiai daugėja: 2016 m. jų išduota 17 161, 2017 m. – 28 682, 2018 m. – 46 127. Jei šiuos skaičius palyginsime su išanalizuota migracijos statistika, matysime, kad šalyje vyksta kardinalūs asmenų judėjimo pokyčiai – šalis susiduria su reikšminga darbo jėgos imigracija (Migracijos departamentas, 2019).

Emigracijos temos aktualumas matomas 2006–2010 m. moksliniuose darbuose ir tyrimuose apie emigracijos poveikį šalies ekonomikai (Sipavičienė, Jeršovas, 2010). Tačiau pastaruoju metu ekspertai vis labiau akcentuoja didėjančią ne tik emigracijos, bet ir imigracijos poveikį šalies ekonomikai. Auganti ekonomika, kylantis gyvenimo lygis ir darbo užmokestis, darbo jėgos trūkumas tam tikruose sektoriuose skatina diskutuoti ir analizuoti ne tik emigracijos, bet ir imigracijos poveikį mūsų šalies ekonomikai bei jos rodikliams.

Susidariusią šalies migracijos situaciją geriausiai paaikškina neoklasikinė ekonomikos teorija, teigianti, kad migraciją veikia „stūmimo“ ir „traukos“ jėgos. Pagrindinis makroekonominis migracijos veiksnys yra darbo jėgos paklausos ir pasiūlos skirtumai tarptautinėse rinkose, migracijos priežastis – darbo užmokesčio skirtumai valstybėse. Darbo jėgos trūkumas kai kuriuose sektoriuose Lietuvoje, sparčiai augantys atlyginimai, paprastėjanti darbo jėgos atvykimo tvarka, žemas darbo užmokestis kaimyninėje Baltarusijoje ir istoriškai bei geopolitiškai artimoje Ukrainoje gali paaikškinti, kaip atsiranda paminėtos „traukos“ ir „stūmimo“ jėgos, lemiančios istorinį migracijos saldo gerėjimą, kartais išaugusį laikinų leidimų dirbti šalyje išdavimą.

Iki 2018 m. Lietuva daugiausia susidūrė su teigiamomis ir neigiamomis emigracijos pasekmėmis, bet nuo 2018 m. matome spartų situacijos pasikeitimą – augantį teigiamą migracijos saldo. Tad Lietuva, kaip šalis „priėmėja“, turi pradėti analizuoti ir imigracijos poveikį darbo rinkai (nedarbo lygiui, darbo užmokesčiui), ekonomikai, demografijai, socialiniam ir net nacionaliniam saugumui, tautiniam tapatumui, politiniams pokyčiams. Būtent šie kriterijai akcentuojami migracijos poveikio tyrimuose. Valstybės vystymosi perspektyvoje turi būti atliekami tyrimai, analizės, rengiamos strategijos, kaip bus sekama, valdoma ir vertinama šalies emigracija bei imigracija, siekiant daugiau teigiamų ir mažiau neigiamų pasekmių.

Išvados

Migracijos istorija sutampa su žmonijos istorija. Nėra bendro migracijos apibūdinimo ar apibrėžimo, nes tai sudėtingas socialinis-ekonominis-kultūrinis-demografinis reiškinys. Vis dėlto galima teigti, kad dažniausia minima migracijos priežastis – ekonominiai motyvai, lėmę socialines, kultūrinės, demografinės pasekmes ar procesus. ES ir Lietuvos kontekste priimtinausias neoklasikinės ekonomikos teorijos migracijos aiškinimas, kad migraciją veikia „stūmimo“ ir „traukos“ jėgos. Pagrindinis makroekonominis migracijos veiksnys yra darbo jėgos paklausos ir pasiūlos skirtumai tarptautinėse rinkose, migracijos priežastis – darbo užmokesčio skirtumai valstybėse. Mokslinėje literatūroje migracija aiškinama, analizuojant šio reiškinio priežastis. Dažniausia skiriami mikro- ir makromigracijos lygmenys, kai kurie mokslininkai dar skiria ir mezolygmenį.

Migracija, kaip ekonominis-socialinis reiškinys, pats savaime nėra nei blogas, nei geras. Jos situacija šalyje formuoja teigiamas ar neigiamas pasekmes. Vertinant darbo jėgos migracijos pasekmes svarbus ir migracijos mastas bei kryptis. Moksliniuose darbuose tarp poveikio sričių minima darbo jėgos paklausa / pasiūla, darbo užmokestis, BVP pokyčiai, pervedamų pinigų srautai, taip pat demografinės, socialinės sritys. Darbo jėgos migracijos pasekmės, kaip ir priežastys, priklauso nuo šalies mikro- ir makroveiksnių, jos geografinės padėties, politinės situacijos, tarptautinės padėties ir daugelio kitų veiksnių. Tad norint įvertinti darbo jėgos migracijos pasekmes, reikėtų vertinti kiekvieną šalį. Konkrečios šalies vertinimas geriausiai atskleidžia vykstančių procesų pasekmes.

Pirmą kartą nuo Lietuvos nepriklausomybės atgavimo 2018 m. pastebimos ryškios imigracijos augimo ir emigracijos mažėjimo tendencijos, kai emigracijos mastai sumažėjo iki 32,9 tūkst. asmenų, tuo tarpu imigracija išaugo iki 28,9 tūkst. asmenų. Vertinant išankstinius 2019 m. duomenis, pirmąkart fiksuotas teigiamas migracijos saldo (10,8 tūkst. asmenų). Palyginę laikinų leidimų dirbti šalyje statistiką (2018 m., lyginant su 2016 m., 2,5 karto daugiau išduota nacionalinių darbo vizų [47 tūkst.]), matysime, kad šalyje ryškėja kardi-

nalūs asmenų judėjimo pokyčiai – šalis susiduria su reikšminga darbo jėgos imigracija. Darbo jėgos trūkumas kai kuriuose sektoriuose Lietuvoje, sparčiai augantys atlyginimai, paprastėjanti darbo jėgos atvykimo tvarka, žemas darbo užmokestis kaimyninėje Baltarusijoje ir istoriškai bei geopolitiškai artimoje Ukrainoje gali paaiškinti, iš kur atsiranda minėtos „traukos“ ir „stūmimo“ jėgos, lemiančios istorinį migracijos saldo gerėjimą ir išaugusį laikinų leidimų dirbti šalyje išdavimą.

Iki 2018 m. Lietuva iš esmės susidūrė su teigiamomis ir neigiamomis emigracijos pasekmėmis, o nuo 2018 m. situacija sparčiai keitėsi – augo teigiamas migracijos saldo. Tad Lietuva, kaip šalis „priėmėja“, turėtų pradėti analizuoti ir imigracijos poveikį darbo rinkai (nedarbo lygiui, darbo užmokesčiui), ekonomikai, demografijai, socialiniam ir net nacionaliniam saugumui, tautiniam tapatumui bei politiniams pokyčiams. Būtent šie kriterijai akcentuojami migracijos poveikio tyrimuose. Valstybės vystymosi perspektyvoje būtina atlikti tyrimus, analizes, kurti strategijas, kaip bus stebima, valdoma ir vertinama šalies emigracija bei imigracija, kad būtų didesnės teigiamos ir mažesnės neigiamos pasekmės.

Literatūra

- Bielskytė, G. (2002). Kiek žalingas „protų nutekėjimas“. *Atgimimas*, Nr. 35, p. 6–12.
- Castles, S., Miller, M. (2003). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York.
- Douglas, S. M. (1993). Theories of International Migration: a Review and Appraisal. *Population and Development Review*, Vol. 19, No. 3, p. 431–466.
- Faist, Th. (2000). A Review of Dominant Theories of International Migration. *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*, p. 3. Oxford Scholarship Online.
- Gruževskis, B. (2006). Lietuvos darbo migracijos iššūkiai. Emigracija iš Lietuvos: padėtis, problemos, galimi sprendimo būdai. *Konferencijos pranešimo medžiaga*, p. 6–9. Vilnius.
- Hirschman, Ch., Kasinitz, H., DeWind, J. (1999). Theories of International Migration and Emigration: A Preliminary Reconnaissance of Ideal Types. *Handbook of International Migration: the American Experience*, p. 120–126. Russell Sage Foundation.
- Kazlauskienė, A., Rinkevičius, L. (2006). Lithuanian “Brain Drain” Causes: Push and Pull Factors. *Engineering economics*, Vol. 46, No. 1, p. 27–37.
- Kindleberger, Ch. P., Lindert, P. H. (1978). *International Economics*. Illinois, 436 p.
- Krugman, P. R. (2006). International Economics. *Theory & policy*, p. 151–152. California.
- Lydeka, Z., Bradauskas, V. (2015). Emigraciją sąlygojančių veiksnių vertinimas Baltijos valstybėse. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, T. 9, Nr. 1, p. 41–59. Vytauto Didžiojo universitetas.
- Lietuvos laisvosios rinkos instituto ekspertų grupė. (2006). *Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams. Tyrimas*. Lietuvos laisvosios rinkos institutas, 7 p.
- Migracijos departamentas. (2019). *Migracijos departamentas stebi vizų išdavimo pakitimus*. MIGRIS.
- Millington, J. (1994) Migration, Wages, Unemployment and the Housing Market: a Literature Review. *International Journal of Manpower*, Vol. 15, No. 9, p. 92–93.
- Misiūnas, P. A., Bratčikovienė, N. (2006). Migracijos tendencijos. *Lietuvos statistikos darbai*, Nr. 2, p. 16–22. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
- Sipavičienė, A. (2006). *Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė*, p. 8. Tarptautinė migracijos organizacija.
- Sipavičienė, A., Jeršovas, M. (2010). Darbo jėgos migracija: poreikis ir politika Lietuvoje. *Europos migracijos tinklas, Tarptautinė migracijos organizacija, Lietuvos socialinių tyrimų centras*, p. 12–14.
- Solnyškinienė, J., Adamonienė, R. (2017). Migracijos procesus formuojančių veiksnių Lietuvoje vertinimas. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (18). Mokslinių straipsnių rinkinys*, p. 469–484.
- Stasiulaitis, A. (2008). Europai globalėjimas pelningesnis nei JAV. *Verslo žinios*, p. 5.
- Užimtumo tarnyba. (2019). *Užsieniečių atvykimas dirbti į Lietuvos Respubliką: sąlygos, aktualijos, naujovės. Pristatymo skaidrės*. Vilnius.
- Žibas, K., Lekavičiūtė, E. (2017). Darbo migracijos procesai Lietuvoje. *Lietuvos socialinė raida*, Nr. 6, p. 54–70.

CAUSES, TRENDS AND IMPLICATIONS OF MIGRATION

DARIUS KARAŠA, REMIGIJUS ČIEGIS
Kaunas Faculty of Vilnius University (Lithuania)

Summary

Scientific problem. After 2004, the EU's enlargement became a topical issue for new members: initially, international migration was considered a way out of unemployment. Over 15 years later, the phenomena have changed, such as transformations of the EU (growing integration and Brexit), the convergence of living standards between EU countries, and opening the borders to third countries. These changes have led to changes in the scale, direction, objectives, nature and impact of migration.

Lithuanians, who have long been known for their wandering lifestyle, have experienced several waves of emigration since the Middle Ages. After the restoration of independence in 1990, emigration became one of the most common socio-economic issues in the country. In 2004, as a result of EU membership, Lithuania immediately took the leading position in terms of relative emigration. The relevance of the theme is reflected in research from 2007-2011 and studies on the impact of emigration on the national economy. Recently, however, experts have increasingly emphasised the growing impact of immigration not only on the country's economy. The growing economy, rising living standards, rising wages and emerging labour shortages in certain sectors call for a discussion and analysis not only of the impact of emigration but also of immigration on the country's economy and other areas, such as demography, social well-being, and others.

Research methods: applied comparative analysis of sources of research literature and research publications, synthesis, systematisation, logical analysis, statistical data analysis, and graphic representation of data.

The study showed that migration as an economic-social phenomenon in itself is neither good nor bad. Depending on the scale and the situation of a particular country, the phenomenon has positive and negative consequences. Migration can have a negative impact on one country, and at the same time a positive impact on another. In 2018, for the first time since the restoration of Lithuania's independence, there was a marked increase in immigration, and a decrease in emigration, whereby the volume of emigration decreased to 32,900 immigrants a year, and immigration rose to 28,900 a year. Evaluating the pre-2019 figures, it was the first time a positive net migration (10,800 people) was recorded. The country is undergoing radical changes in the movement of migration, and faces significant labour immigration. Therefore, Lithuania needs to start measuring and analysing the impact of immigration as a country that is a 'receiver' for the labour market (unemployment, wages), economy, demography, social security, national identity, political change, and even national security.

KEY WORDS: *migration, immigration, emigration, labour market*

JEL CODES: F22, J61, O15.

Gauta: 2020-01-10

Priimta: 2020-01-18

Pasirašyta spaudai: 2020-02-01